

Dva svetónázory

(Zo Slovenského kresťanského samizdatu č. 1, september 2002 a č. 2, december 2002)

George Virsik

Ide nám tu, pravda, o svetónázor *kresťanský*, založený na biblii, presnejšie na jej interpretáciách, či už voľne teologických a filozofických, alebo z autority (napr. Magistérium katolíckej cirkvi) na jednej strane, a o svetónázor *vedecký*, založený na výsledkoch fyzikálnych, biologických atď., a do menšej miery aj spoločenských, vied a ich racionálnych vysvetleniach na strane druhej. Oba svetónázory majú svoju naivnú či primitívnu verziu a na tejto úrovni, pravda, stoja proti sebe a sú nezlučiteľné. Toto je jasné každému, kto sa pamätá na naivný (často vulgárny), v myšlienkových schémach z devätnásteho storočia uväznený, napr. dialektický materializmus. Naivný materializmus, ktorý z pozície svojho „vedeckého svetónázoru“ veselo „vyvracal“ náboženské tézy a stanoviská, ktoré takisto videl zarámované iba v interpretáciách pochádzajúcich z „predvedeckej“ minulosti. O tieto naivné verzie jedného i druhého nám tu teda nepôjde, hoci je pravdou, že „svetónázorové boje“ sa ešte stále vedú medzi rôznymi protivníkmi rovnako ustrnutými na tejto úrovni (napr. v USA otázka výučby darwinizmu, ktorý sa často chápe naivne a potom rovnako naivne prijíma či zamietá).

Na týchto stránkach sa budeme venovať kresťanskému svetónázoru chápanému *nie v protiklade* k vedeckému, ale ako taký, ktorý (súčasný) vedecký svetónázor, súčasné vedecké teórie, v sebe *zahrňuje*. Teda kresťanský svetónázor kompatibilný s vedeckým v tom zmysle, že náboženské tézy, dogmy, atď. sú videné ako niečo schopné interpretácie, ktorá je v zhode s vhodnou interpretáciou téz, teórií atď. vedeckých. Teda tam kde v minulosti bol videný, často veľmi násilne, *rozpor*, budeme nachádzať *zhodu možných interpretácií*: interpretácií, ktoré sú prijateľné na jednej strane z hľadiska kresťanského a na druhej strane aj z hľadiska vedeckého (fyziky, biológie atď.). Napríklad španielsky katolícky filozof *Mariano Artigas* nazýva takýto prístup *integrálnym naturalizmom* na odlíšenie od súčasného ateistického svetónázoru, ktorý sa obyčajne nazýva *naturalizmom* odmietajúcim všetko nadprirodzené, vo zmysle známej frázy fyzika *Carl Sagana* „fyzikálny vesmír predstavuje všetko čo tu je, bolo či kedy bude“. *Artigas* používa termín *koherencia* na vyjadrenie toho, čo sme tu nazvali *zhodou možných interpretácií*, namiesto hľadania v prírodných vedách dôkazov Božej existencie či neexistencie, alebo potvrdenia či vyvrátenia náboženských dogiem zákonmi fyziky či biológie.

Pravda, aj moderné výsledky prírodných vied pripúšťajú interpretácie, ktoré nielen že nie sú kresťanské (napr. i veriaci žid či muslim ich bude trochu ináč interpretovať) ale sú vyslovene ateisticky a proti-kresťansky zahrotené. Jedným príkladom takéhoto prístupu je vyššie spomínaný postoj *Carl Saganov*. Iným významným moderným zastáncom nenáboženských interpretácií je fyzik *Stephen Hawking*, či nedávno zomrelý darwinista *Stephen Gould* alebo „sociobiológ“ *E. O. Wilson* a samozrejme bojovný darwinistický ateista *Richard Dawkins*. Takéto nenáboženské či protináboženské interpretácie vedeckého svetónázoru ho dopĺňujú do svetónázoru bežne nazývaného *ateistický* či *agnostický*. Ako sme videli, niektorí autori dnes dávajú prednosť termínu *naturalistický* namiesto *ateistický*. Ateistický svetónázor, viac ako agnostický, je samozrejme nezlučiteľný so svetónázorom kresťanským, čo tu však chceme zdôrazniť je to, že sa nerozhádzame vo vedeckosti či nevedeckosti našich vier (lebo aj ateista verí, pravda v negatívnom slova zmysle), ale iba v *interpretácii vedeckého svetónázoru, ktorý obaja prijímame*. Pravda, jestvujú aj veľmi jednoduchí ateisti, u ktorých vedecká zložka ich svetónázoru je chudobná a samozrejme sú aj prostí kresťania, u ktorých vedecká zložka ich svetónázoru je tiež veľmi skromná. Pripomeňme iba, že samozrejme takýto prostý kresťan nie je ako kresťan menejcenný (iba sa nehodí ako partner pre vedecké debaty), ba často to býva naopak.

Následujúce prirovnanie ozrejní ako si možno vysvetlovať rozdiel medzi týmito svetónázormi. Ak povieme, že pomocou vedeckého svetónázoru vidíme „objektívnu realitu“ ako čiernobielu fotografiu či film, potom tú extra dimenziu, ktorú nášmu pohľadu dodáva náboženská viera možno charakterizovať ako *farbu*: veriaci kresťan vidí realitu v plnej jej farbitosti, agnostik či ateista toto extra nevidí: pritom agnostika to veľmi nezaujímá, zatiaľčo ateista je agresívny (závistlivý?), „pestrofarebnosť“ ktorú vidí veriaci považuje iba za halucinácie. Pravda, profesionálny fotograf s kvalitným fotoaparátom aj keď má iba čiernobiely film, môže zachytiť skutočnosť technicky, faktograficky či esteticky na veľmi vysokej úrovni; a mnohý klasický čiernobiely film má vyššiu umeleckú, poučnú či zábavnú hodnotu ako niektoré súčasné. A predsa platí, že aj ten naobvyčajnejší amatér s najlacnejším fotoaparátom v ktorom má farebný film, vie zachytiť niečo extra, detail či krásu, ktorú čiernobiely film zachytiť nevie. Práve tak aj tá najjednoduchšia veriaca babka vie z „objektívnej reality“ zachytiť niečo, čo ani ten najučenejší agnostik nemôže vidieť či ateista pochopiť. Zo svetónázorovej perspektívy, naším ideálom je preto, vrátiac sa k prirovnaniu, skúsený fotograf s kvalitným aparátom, v ktorom má *farebný* film. Tá viera, to je niečo navyše (kresťan verí, že to je dar Boží) o ktorom si na týchto stránkach ešte všeličo

povieme. Zatiaľ nech postačí, že to je svetonázorová zložka, ktorá z vedeckého svetonázoru ani logicky nevyplýva, ani naň nie je redukovateľná, môže ním byť iba podopretá — v zmysle hore spomínanej „zhody možných interpretácií“. Mimochodom, v podobnom zmysle možno argumentovať, že naša viera nevyplýva z našej *kultúrnej determinovanosti*, ani na ňu nie je redukovateľná, hoci s ňou samozrejme súvisí.

Treba tu zdôrazniť ešte jednu dôležitú vec. Je pravdou, že človek lepšie podkutý v prírodných vedách, presnejšie vo filozofii prírodných vied (ako aj v matematike, bez ktorej je dnes táto filozofia už nemysliteľná) prežíva svoje náboženské presvedčenie intelektuálne hlbšie. A možno i o kúsok bližšie k ľudskému rozumu celkom neprístupnému Mystériu. Toto je však kvalita, ktorá je *sub specie aeternitatis* — teda z hľadiska hodnôt, ktoré sú pre kresťana najdôležitejšie — temer zanedbateľná. Vedec aj neviem aký, keď sa modlí, ak sa ešte vie modliť, zabúda na všetky tie učené interpretácie svojej viery a stojí pred svojim Stvoriteľom, pred zosobnením toho Mystéria, v intímnej *bezprostrednosti*, ktorá sa nevelmi líši od bezprostrednosti s ktorou sa modlí aj tá najjednoduchšia nábožná babka. Zasa jedno prirovnanie, ktoré možno osvetlí čo chcem povedať. Aj ten najväčší profesor teoretickej fyziky, keď vezme do ruky kladivo či iný nástroj zo svojej domácej dielne, bude pudovo premýšľať a riadiť sa v praxi tak isto ako akýkoľvek iný domáci majster: udrie kladivom kliniec tak ako treba bez toho aby rozmyšľal nad newtonovským zákonom akcie a reakcie, či nad fyziologickým pochodom, ktorý vyvolá ak sa buchne do prsta. A už celkom iste si nebude lámať hlavu nad tým, že vlastne nielen to kladivo či kliniec ale aj jeho ruka pozostávajú z elementárnych častíc o podstate ktorých ešte stále všeličo nie je jasné. Ba často ten „obyčajný“ domáci majster, ktorý o všetkých týchto teoretických veciach nemá ani potuchy, svojím *bezprostrednejším* prístupom k praktickej úlohe urobí lepší „job“ ako (príliš veľa premýšľajúci) pán profesor.

Ukončím túto časť spomienkou z mladosti. V jednom východonemeckom časopise, čo sa mi dostal do rúk (k iným nemeckým sme nemali prístup) som našiel túto básničku, ktorú som si dodnes zapamätal, autora už nie:

Rote Lippen mag ich immer gern,
sind sie grün, vielleicht auf einem ander'n Stern?
Wollen Wissenschaftler mir beweisen,
dass Atome in den Lippen kreisen?
Philosophen sagen mir, ich wüsste
ja nicht einmal, was ich küsste.
Wie sollen sie's auch wissen,
wenn sie denken, statt zu küssen!

Prekladať to nebudem, iba posledné riadky v parafrázovanej forme ako ma už vtedy, ako sedemnásťročného, napadli:

*Chcú mi vedci dokazovať,
že pre ich teórie nie je treba Boha?
Filozófovia mi zasa vravia, že ani neviem
ku komu sa vlastne modlím.
Nuž ako to aj môžu vedieť,
keď premýšľajú namiesto toho aby sa modlili.*

###

V prvej časti sme hovorili o kresťanskom svetonázore, ktorý nie je alternatívou vedeckého, ale tento v sebe zahrňuje. Potom sme viac-menej apologeticky rozvíjali túto myšlienku. Žiada sa však tieto základné pojmy viac upresniť. Pod *vedeckým svetonázorom* (v *abstraktnom slova zmysle*) budeme rozumieť súhrn všetkých súčasných poznatkov prírodných a spoločenských vied s ich bezprostrednými filozofickými implikáciami. Samozrejme logika a matematika sem musia patriť ako formy na vyjadrovanie a organizáciu týchto poznatkov. Osobný vedecký svetonázor *konkrétneho jednotlivca* tento súhrn zahrňuje iba implicitne. Explicitne si bude jednotlivec vedomý iba malej časti týchto poznatkov s ich bezprostrednými filozofickými implikáciami, podľa stupňa jeho/jej vzdelanosti, či — ak ide o vedca — špecializácie.

Treba tu však upozorniť na dve nejasnosti. Predovšetkým, pod *bezprostrednými* filozofickými implikáciami treba rozumieť iba tie, ktoré sú „svetonázorovo nezávislé“, teda ktoré musí nutne prijať veriaci i neveriaci, takého či onakého odtieňa, ak len nechce ignorovať výsledky vied — prírodných respektíve spoločenských. Toto je, pravda, sama o sebe veľmi nejasná definícia bezprostrednosti a v praxi je aj najčastejšie iba negativisticky formulovaná:

Napríklad ak prijmeme poznatky post-newtonovskej fyziky, nemôžeme už brať čas ako niečo a priori a absolútne dané, od hmotného sveta nezávislé. To by malo platiť pre veriaceho tak isto ako pre neveriaceho. Oveľa zložitejšia je však (filozofická) otázka, čo vlastne ten čas teda je. Pre fyzika vystačí chápanie v rámci vhodného matematického modelu priestoročasu¹. Pre biológa je takéto chápanie temer irrelevantné a pre psychológa takisto. Filozofické implikácie vedeckých poznatkov, čo sa týka pojmu čas, sú teda *bezprostredné* iba do tej miery, že vieme, že nie je to to, čo sme si pod tým predstavovali pred Einsteinom. Iné filozofické resp. teologické problémy — napríklad či a ako Boh “vstupuje” do času — sú už oveľa ťažšie (aj keď pre neveriaceho, samozrejme, bezpredmetné).

Inou skupinou bezprostredných implikácií súčasnej vedy, ktoré tiež sú formulované negativisticky, je pochopenie, že “stvorenie sveta” ako je opísané v *Genesis*, nemožno chápať doslovne, treba ho interpretovať, čo je tiež oveľa ťažšie ako iba odmietnuť doslovný výklad. S výnimkou skalných fundamentalistov, málokto veriaci sa dnes už drží doslovného výkladu *Genesis*, skôr sa ho držia práve ateistickí apologeti, aby mali čo vyvracať: Človek až žasne ako naivne si Starý zákon niekedy vysvetľujú aj vedci, ktorí by predsa mali byť schopní poznať keď ide o symbolickú reprezentáciu skutočnosti. [Nakoniec matematika, bez ktorej sa exaktný vedec dnes neobíde, vo svojich aplikáciach je tiež takou symbolickou reprezentáciou skutočnosti aj keď samozrejme v inej rovine.]

Druhou nejasnosťou je označenie *spoločenskej vedy*. Rozumiem tým tie (vedné) disciplíny resp. ich časti, zaberajúce sa človekom a spoločnosťou, ktoré

- (a) nie sú redukovateľné na otázky biologické (ako je napr. časť psychológie);
- (b) nie sú špekulatívneho rázu, ich závery možno priamo či nepriamo “overiť” (nepatria sem teda ani umelecké teórie, ani rôzne odvetvia filozofie či teológie).

Samozrejme, aj v tejto definícii je ešte veľa nejasného, ale zatiaľ nám to postačí.

Kresťanský svetonázor jednotlivca, ako sme už povedali, v sebe zahrňuje osobný vedecký svetonázor a filozofiu spolu s vlastnou interpretáciou viery a biblie, podľa teologických smerníc tej či onej školy. V prípade katolíka ide — či malo by ísť — o osobnú interpretáciu, ktorá sa neprotiví autoritatívnym smerniciam *Magistéria*; kognitívnym, hlavne však morálnym. Po kognitívnej stránke, o ktorú nám tu aj najviac ide, môže takýto svetonázor byť

(i) *naivný* — ak je táto osobná interpretácia viery v rozpore s (abstraktným) vedeckým svetonázorom napr. tým, že si nevie predstaviť iný ako doslovný výklad biblie. Osobný vedecký svetonázor takého (fundamentalistického) jednotlivca je, pravda, veľmi chudobný.

(ii) *otvorený* — ak osobná interpretácia viery nechce byť v rozpore s vedeckým svetonázorom, aj keď sa explicitne nezaobrá hľadaním navzájom sa zhodujúcich interpretácií o ktorých sme hovorili v prvej časti. Takýto kresťan, aj keď je vedec, “funguje” ako rozpoltená osobnosť: Keď myslí nábožensky či sa modlí, ignoruje vedecké poznatky ktoré by “jeho vierou mohli otriasť”; keď pracuje vedecky, ignoruje náboženské implikácie a dimenzie týchto poznatkov, lebo ich v svojom pragmatickom prístupe k vede považuje za irelevantné (a pre neveriacich kolegov za nezrozumiteľné až absurdné).

(iii) *integrálny* — ak kresťan aktívne hľadá interpretácie svojej viery, biblie a autoritatívneho kresťanského učenia, ktoré sú či môžu byť v zhode, či aspoň neprotirečivosti, s vhodnou interpretáciou vedeckých poznatkov (najmä prírodných či exaktných), kde naivné chápanie oboch sa na prvý pohľad zdá byť vo vzájomnom rozpore. Dôraz je tu na slovku *hľadá*, lebo rozvoj prírodných vied, ale aj teológie, otvára nové obzory takže tam kde včera sa zdal byť rozpor, v novšom chápaní ho už niet a naopak, tam kde sme včera nevideli rozpor, môže sa zdať, že vznikol (ako to bolo často v časoch osvietenských a poosvietenských) a treba preto hľadať vhodné reinterpretácie.

Integrálny kresťanský svetonázor sa teda vyznačuje predovšetkým svojou *dynamičnosťou*, neustálym hľadaním súladu medzi *fides et ratio*: to prvé sa vyvíja rastom kresťanovej viery, to druhé rastom nových poznatkov a pohľadov na vonkajší svet, ktoré sprostredkovávajú (predovšetkým?) prírodné vedy.

Pravda, toto sú skôr limitné, zidealizované typy, určujúce akúsi *škálu možných kresťanských svetonázorov* od naivného cez otvorený až po integrálny. Táto škála hodnotí *intelektuálnu kvalitu kresťanského svetonázoru*, nie

¹ Či už v rámci špeciálnej či všeobecnej teórie relativity, či v rámci nejakej inej, ešte len sa rodiacej teórie, ktorá v sebe zahrnie einsteinovské i kvantovo-mechanické teórie.

kvalitu kresťana ako takého. Toto si treba stále pripomínať, totiž, že kresťana nerobí kresťanom jeho kresťanský svetonázor, ale jeho kresťanský život. Ježišovo “Nie každý, kto mi hovorí ‘Pane, Pane’ vôjde do Kráľovstva nebeského, ale ten kto plní vôľu môjho Otca ...” [Mt 7:21] jasne uprednostňuje toho kto žije ako kresťan, aj keď jeho svetonázor je možno naivný, pred tým kto vyznáva (učený) kresťanský svetonázor, ale v živote sa ním neriadi. V týchto riadkoch nám však ide predovšetkým o teoretickú, svetonázorovú, stránku kresťanstva.

Samozrejme, určitá filozofia doprevádza vedecký svetonázor aj u agnostika či ateistu-naturalistu. Agnostický a ateistický svetonázor tu nebudeme bližšie rozoberať iba poznamenáme, že agnostik ignoruje otázky, ontologického-metafyzického ako aj existenciálneho rázu, ktoré veda nevie zodpovedať, zatiaľčo ateista-naturalista sa domnieva, že tieto otázky veda sama vie zodpovedať, že otázku “prečo, za akým účelom?” (vznikol vesmír, život, ja, atď) možno zodpovedať tým, že sa zodpovie otázka “ako, akou procedúrou či mechanizmom?”.

Potrebuješ si ešte dokazovať, že Boh existuje?
Musíš si vari zapáliť faklu aby si videl slnko?
(Orientálna múdrosť)

Mimochodom, pletenie si týchto dvoch otázok a odpovedí viedlo kedysi aj Cirkev k odmietaniu Galileiho, Darwina a iných vedeckých teórií. Veľký tresk (*Big Bang*), teória super-strún, či darwinizmus, alebo ešte len sa rodiace teórie biogenézy, vysvetľujú iba “technológiu” vzniku (pre veriaceho, stvoriteľského aktu) vesmíru, života, človeka, nie príčinu a účel tohoto vzniku. Treba tu však dodať, že veda vie tiež rozlišovať medzi kauzálnym a teleologickým vysvetlením daného javu, ale iba “lokálne”. Napríklad príčinou krvného obehu je srdcová činnosť a účelom je rozvod kyslíka, ale čo je príčinou vzniku vesmíru a ľudstva a čo je účelom našej existencie v tomto vesmíre, na to veda odpoveď nemá. Ak sa ateista domnieva, že ich má, tak to pripomína barona Münchhausena, ktorý sa sám, za vlastné vlasy, vytiahol z jamy.

Otec mi rozprával (neviem odkiaľ to mal), že keď spustili prvú parnú železnicu v Uhorsku, bolo to z Bratislavy do Trnavy, tak inžinieri aby presvedčili neveriacich, že lokomotíva môže nielen ísť bez konského pot'ahu, ale ich ešte aj sama povezie, dali do posledného vagóna pár koní. Trnavčanov však nepresvedčili, tí celú vec považovali za podfuk, veď tú lokomotívu predsa len ťahali kone, aj keď boli schované v poslednom vagóne!² Nie je to ako keď Boh stvoril svet a chtiac aby sme nahliadli do jeho “kuchyne” dal nám poznať teórie gravitácie, princípy vývoja druhov, genetiky atď. Naši ateisti však, ako tí hlúpi Trnavčania, namiesto aby žasli nad Jeho dômyselnosťou, nad majstrovským spojením zákonitosti s rozmanitosťou, nad božskou *kenosis*, ktorá „dovolila stvoreniu byť tým, čím samo chce byť” považujú tieto stvoriteľské procedúry či “techniky” za samovysvetliteľné, bez Boha. Ako tí Trnavčania, ktorí mysleli, že vlak ťahali kone naložené v zadnom vagóne, preto sa nedali presvedčiť o sile parného stroja.

Veriaci, uvedomujúci si vzostupnú postupnosť *ľudskej* dômyselnosti od mechanických hodín stredoveku, cez parný stroj, manuálne ovládaný elektrický motor až po súčasný počítač, obdivuje v podobnej vzostupnosti úžasu prácu *Stvoriteľa*, ktorá sa mu odhaľuje v postupnosti od naivného nazerania na materiálny svet, cez newtonovský model ovládaný pojmami hmota a sila, potom cez modernejší termodynamický (a elektromagnetický) model fyzikálneho sveta ovládaný pojmom energia až po súčasný počítačový model ovládaný pojmom informácia, a metaforou *hardware-software*, ktorá začína stierať rozdiely medzi fyzikou, chémiou a biológiou. Ateista v každej z týchto paradigiem ostáva na úrovni Trnavčanov: ulohu „koní“, ktoré sú vraj zodpovedné za materiálny svet taký aký je hraje raz predstava mechanická, raz predstava energetická a raz predstava computerová či princíp evolúcie a samo-organizácie biologických systémov. Pravda, súčasná konjunktúra vedeckých poznatkov a nazeraní na vonkajší svet nikomu vieru nesprostredkuje. O nič viac ako v minulosti. Ale pre veriaceho, obzvlášť pre toho kto má zmysel pre intelektuálne dobrodružstvá, robí jeho vieru, presnejšie kognitívnu stránku jeho viery, *neobvykle fascinujúcou*.

Nuž to som zasa zabrdol do apologetiky. Vráťme sa však ešte k hlavnému problému integrálneho kresťanského svetonázoru: Ak sa ponúkajú dve interpretácie, ktoré si zdanlivo protirečia, ktorú — náboženskú či vedeckú — poopraviť, aby došlo k zhode, teda aby si neprotirečili, ale skôr sa doplňovali? Toto, často nie je ľahké. Premosťovaciú funkciu tu zohráva predovšetkým filozofia. Povedzme iba, že náboženské interpretácie sú *otvorené do minulosti*, trpia istou historickou zotrvačnosťou (či skôr opatrnosťou), zatiaľčo vedecké sú *otvorené*

² Pre toho, kto by sa azda chcel smiať zo starých Trnavčanov, odcitujem z dobrozdania bavorského lekárskeho kolégia k prvej železnici z Norimberka do Fürth roku 1832: “Rýchly pohyb dopredu musí u cestujúcich nevyhnutne viesť k mozgovému ochoreniu... Ak sa cestujúci napriek tomu rozhodnú vystaviť tomuto strašidelnému nebezpečeniu musí štát ochrániť aspoň prizeraúcich aby pri pohľade na uhňajúci parný voz tiež nedostali túto mozgovú chorobu.”

do budúcnosti, trpia istou nedočkavosťou. Lebo vždy — aspoň to dnes tak vyzerá — sú javy, fyzikálne a biologické záhady, ktoré vieme (napr. matematicky) *opísať a manipulovať*, nie však (filozoficky uspokojivo) vysvetliť. Napríklad vieme pomocou matematických modelov opísať a manipulovať kvantové javy či decifrovať ľudský genóm, ale nevieme však filozoficky uspokojivo vysvetliť princíp neurčitosti, podstatu genómu a vzniku života, podstatu ľudského seba-vedomenia (*consciousness, Bewusstsein*).³

Slepý človek má lepšie vyvinutý sluch, hmat, čuch a v tme môže byť vidomému v mnohom nápomocný. Tento mu bude za lepši "pohľad" cez ostatné zmysly vďačný, aj keď si sám nebude priať stať sa slepým, lebo za svetla je preda len lepšie mať zrak. Podobne aj vedec, ktorému chýba náboženská viera a musí si ju nahradzovať vierou v samovysvetliteľnosť (a samospasiteľnosť) vedy, má preto často svoje racionálno-materialistické "zmysly", potrebné pre vedeckú prácu, lepšie vyvinuté ako veriaci, obzvlášť taký, ktorý nevie svoje náboženské nadšenie držať v zátvorke pri svojej vedeckej práci. Ale podobne ako vidomý si nepraje stať sa slepým, lebo vo svetle, pre ktoré slepý nemá zmysel, je jeho zrak dôležitejší ako ostatné zmysly, nepraje si ani veriaci vedec stratiť svoju vieru. Lebo vo svetle "metafyzických" zážitkov a skúseností, pre ktoré neveriaci nemá zmysel, je jeho viera dôležitejšia ako analyzujúce kvality, ktoré sú dôležité, pri skúmaní materiálneho sveta. Preto pri formulovaní integrálneho kresťanského svetonázoru je dobré si všímať konštrukcie a syntézy aj neveriacich vedcov, ako zdroj filozofických a teologických inšpirácií. Tieto unikajú nevercovi práve preto, že mu chýba vyššia dimenzia pohľadu na podstatu sveta a našej existencie v ňom. Dimenzia, ktorú poskytuje náboženská viera, obzvlášť jej kresťanská varianta.

³ Tu som si dovoľil odchylku od anglickej terminológie, kde sa opisné a manipulatívne poznanie nazýva *explanation* zatiaľčo to, čo nám často chýba, lebo si podstatu odpovedajúcich javov nevieme vysvetliť sa v angličtine označuje ako *understanding*.

